

Майя ЯЛОВИК,
фахівець (консультант), вчитель-логопед КУ «Інклюзивно-ресурсний
центр Китайгородської сільської ради» «Теремок»

Дидактичні ігри та мовленнєвий матеріал у корекційній роботі з дітьми, які мають порушення мовлення

Дидактичні ігри – найпоширеніші у корекційній роботі вчителя – логопеда, адже допомагають значно розширювати світогляд дітей і збагачувати їх словниковий запас. Саме в таких іграх часто найбільш вдало узгоджується ігрова та навчальна діяльність, поєднується ігрова та пізнавальна мотивація. Компоненти дидактичної гри: завдання (корекційні, навчальні, розвивальні, виховні), правила гри, ігрові дії, підбиття підсумків (результат). У дидактичної гри дві мети: навчальна, яку переслідує дорослий, та ігрова, заради якої діє дитина. Необхідно, щоб ці дві мети доповнювали одна одну і забезпечували засвоєння навчального матеріалу. Тому логопедичні заняття, завдання яких спрямовані на коригування, формування, розвиток, удосконалення, закріплення навичок основних компонентів мовленнєвої системи, краще сприймаються дітьми, якщо проводити їх в ігровій формі.

Дидактична гра ставить перед собою завдання навчити дитину чомусь новому або закріпити в неї ті чи інші знання, сформувати навички орієнтації в навколишній дійсності. Вона сприяє розвитку пам'яті, мислення, мовлення, уваги та уваги. В дидактичних іграх дитина спостерігає, порівнює, зіставляє, класифікує предмети за тими чи іншими ознаками, робить узагальнення.

Гра сприяє вихованню не однієї, а багатьох якостей особистості, вимагає участі різних аналізаторів і психічних процесів, викликає різноманітні емоції і, звичайно ж, сприяє мовленнєвому розвитку дитини.

Граючи, дитині надається широке поле для фантазії і творчості. Ігрові вправи слід проводити у спокійній і доброзичливій атмосфері. Кількість пропонує дитині завдань має відповідати її індивідуальним можливостям і рекомендаціям вчителя. Важливо не лише чомусь навчити дитину, але і вселити в неї впевненість у собі, виховати вміння відстоювати власне рішення. Робота з дитиною має бути динамічною, емоційною, приємною, невтомною та різноманітною. А це об'єктивно підштовхує до пошуку як традиційних, так і нетрадиційних ігрових прийомів у корекційній логопедичній роботі.

Створити атмосферу гри під час заняття зовсім нескладно. Потрібно лише трішки постаратися. Заплющте очі на хвилинку та пригадайте себе маленькими, якими ви були колись, і тоді обов'язково зрозумієте, чого чекає від вас малеча. Ігрові матеріали допоможуть дітям запам'ятати, як правильно вимовляти і писати букви, опанувати читання складів, слів. В ігровій формі дитина буде розширювати лексичний запас, вчитися грамотно висловлювати свої думки, складати

й розповідати казки. Тому не варто акцентувати увагу дитини на тому, як вона виконує завдання, і домагатися ідеального виконання. Просто грайте – й усе прийде само собою.

Вчитель-логопед, організуючи гру, повинен:

1) заздалегідь діагностувати рівень розвитку ігрової діяльності кожної дитини за такими показниками: а) інтерес до іграшок; б) адекватність їх використання; в) характер дій (маніпуляції, процесуальні дії, ланцюжок дій, використання елементів сюжету, вміння організувати сюжетно-рольову гру);

2) проєктувати рівень розвитку ігрової, пізнавальної та мовленнєвої діяльності, рівень досягнень як для всієї групи, так і для кожної дитини зокрема;

3) формувати і реалізовувати корекційно-розвивальні, навчально-виховні та пропедевтичні завдання;

4) знати структуру тієї чи іншої гри, умови її проведення: а) час (години протягом дня); б) місце проведення (логопедичний кабінет, спортивна чи музична зала, ігровий майданчик); в) тривалість (короткотривала – до 5 хв., тривала – 10–15 хв., довготривала – 20–40 хв.); г) кількість учасників (парна, непарна, не має значення); ґ) вид групової динаміки (фронтальна, підгрупова, індивідуальна); д) ступінь рухливості (мала, середня, висока рухливість); е) форми підбиття підсумків (загальний висновок щодо засвоєного чи повтореного навчального матеріалу, позитивна оцінка діяльності дітей);

5) вміти вдало використовувати: а) види дидактичного матеріалу (іграшки, муляжі, предмети-замінники, посібники, музичні інструменти, нагрудники, наголовники, елементи костюмів тощо); б) форми мовленнєвого матеріалу (звуконаслідування, забавлянки, домовлянки, заклички, чистомовки, скоромовки, лічилки, загадки, вірші, пісеньки); в) види попередньої роботи (читання, розгляд ілюстрацій, спостереження, бесіди тощо); г) словникову роботу (знайомство з новими словами, пояснення, уточнення їх значень), закріплення в мовленні;

6) враховувати вікові та індивідуальні психофізичні, мовленнєві особливості та можливості дітей;

7) дотримуватися правил техніки безпеки та гігієни.

Враховуючи особливості мовленнєвого та психічного розвитку дітей-логопатів, слід дотримуватися таких методичних вимог:

1. Ігри не повинні бути довготривалими.

2. Вони повинні проводитися в уповільненому темпі, щоб кожна дитина змогла зрозуміти завдання.

3. Гра повинна бути жвавою, цікавою, привабливою для дитини. В ній має бути присутнім елемент змагання

та заохочення, яскрава, виразна й доступна для дітей наочність.

4. У грі необхідно домагатися активної мовленнєвої участі всіх дітей, використовуючи при цьому їх рухову активність.

5. В грі необхідно розвивати навички контролю за власним мовленням і мовленням товаришів, прагнення правильно і швидко виконати завдання. Для цього слід підтримувати дитячу ініціативу.

6. У процесі гри вчитель бере безпосередню активно-пасивну участь. Це визначається мовленнєвими можливостями дітей, завданнями та умовами гри. Протягом гри логопед вносить корективи і виправлення в мовленні дітей, а в кінці – обов'язково заохочує всіх дітей, відмічає найбільш активних.

7. Ігри, які проводяться на різних етапах роботи з дошкільниками, можна повторювати, поступово ускладнюючи і варіюючи не тільки зміст мовленнєвого матеріалу, а й правила гри.

Проводячи дидактичні ігри, вчитель:

а) вчить визначати і називати величину, форму та колір предметів;

б) формує узагальнювальні, числові поняття, навички лічби; закріплює вміння утворювати множини предметів, зіставляти предмети, порівнювати їх за сенсорними ознаками, визначати просторове розташування, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, вербалізуючи власні міркування, твердження тощо;

в) збагачує, уточнює уявлення дошкільників про предметний світ, назви, властивості та функціональне призначення предметів;

г) закріплює вміння правильно використовувати навички та вміння, отримані в ході навчання;

ґ) автоматизує вимову звуків різних груп; закріплює навички звукового та складового аналізу й синтезу, операцій

слухового контролю, ймовірного прогнозування на різних рівнях; д) розвиває сприймання, увагу та пам'ять різних модальностей, фонематичні уявлення, емоційно-вольову сферу, дрібну моторику; вміння дітей диференціювати мовленнєві та немовленнєві звуки; розрізняти звуки за висотою, силою, ритмом, і динамікою; визначати джерело і напрямок звучання музичних іграшок; уміння граматично правильно формулювати речення, доповнювати їх потрібними словами, адекватними за граматичною формою і значенням.

У роботі вчителя-логопеда з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку наочність, як і гра, має особливо велике значення. К.Д.Ушинський неодноразово наголошував, що наочне навчання ґрунтується на законах дитячої психіки: «... дитина, якщо можна так висловитися, мислить формами, фарбами, звуками, відчуттями взагалі, і той даремно і й шкідливо силував би дитячу природу, хто захотів би примусити її мислити інакше... Дитяча природа виразно вимагає наочності».

Наочність та гра – один з ефективних засобів закріплення навчального матеріалу. Це слід мати на увазі і в логопедичній роботі, особливо з дітьми, у яких стійке порушення пізнавальної діяльності. Під час проведення дидактичних мовленнєвих ігор у діяльність дітей залучено зір, слух, рухи м'язів, загальну та дрібну моторику.

Ефективність використання тієї чи іншої гри значною мірою залежить від уміння вчителя обрати ту гру, яка викличе інтерес у дитини та відповідатиме її індивідуальним і віковим особливостям. Ефективність використання гри залежить також і від уміння педагога поєднати ігрову діяльність із логопедичними завданнями так, щоб спеціальні вправи дитина виконувала невимушено. Щоб весь час підтримувати в дітей інтерес до гри, слід її ускладнювати новим мовленнєвим та ілюстрованим матеріалом, доповнюючи віршами, приказками, загадками і казками. Вчитель, враховуючи конкретні умови роботи з тією чи іншою дитиною, зокрема рівень розвитку, потреби, ставлення до занять, втомлюваність тощо, сам повинен вирішувати, коли і якою мірою слід використовувати ігрові прийоми. Якщо під час гри дитина припускається помилки, не говоріть: «Це неправильно!». Дайте їй можливість пояснити свої дії та не боятися почути негативну оцінку. Нехай вона засвоїть, що помилка – природний етап руху вперед, який має викликати не сором, а бажання його подолати.

У логопедичній роботі неабияке велике значення має і саме ставлення дітей до занять з розвитку мовлення, тому необхідно зацікавити їх і постійно підтримувати в них інтерес до роботи. Діти охоче займаються лише тим, що їх захоплює, дозволяє вільно висловлювати свої думки, фантазії, бажання. Перетворіть нудне «Ти повинен вивчити цю букву!» на цікаве «Ця буква хоче з тобою познайомитися...» – і обов'язково отримаєте позитивний результат.

Під час постановки й закріплення правильної вимови звуків дитині доводиться виконувати багато тренувальних вправ, які одноманітні за своїм характером, але без яких неможливо обійтися на певному етапі. Крім того, ці вправи нерідко викликають втому, внаслідок чого знижується ефективність корекційної роботи. Для того, щоб дитина не втомлювалася від одноманітних тренувальних вправ, на заняттях слід використовувати відповідні ігрові прийоми для закріплення правильної вимови. Захоплюючись змістом і самим перебігом гри, дитина непомітно для себе виконує необхідні вправи, які сприяють закріпленню правильної вимови.

Мовленнєві ігри допомагають більш ефективно здійснювати заходи для розвитку фонематичного слуху, закріплення

правильної вимови усіх звуків, виховання плавного, виразного і чіткого мовлення, просодичного аспекту та інтонаційного забарвлення. Під час гри вчитель уточнює та закріплює поняття й уявлення дітей, розвиває їх мислення, пам'ять, увагу.

Для виховання правильної звуковимови в дітей неабияке значення має відповідна підготовка мовленнєвого апарату. Наприклад, для постановки звуку необхідно, щоб язик був гнучкий, а кінчик міг вібрувати. Для досягнення цього з дітьми проводять різні вправи («Конячка», «Млинці», «Маляр», «Барaban» тощо), що спрямовані на розробку рухливості язика.

Для розвитку в диті слухових сприймань із ними проводять ігри: «Впізнай по голосу», «Хто краще чує», «Моя буква» тощо. У цих вправах ігрова дія спрямована на те, щоб привчити дітей уважно слухати.

У психолого-педагогічних дослідженнях в загальній дошкільній педагогіці існують різні класифікації спеціальних (корекційно-розвивальних) ігор, які доцільно використовувати у логопедичній роботі:

1. Ігри з правилами: а) ігри з предметами; б) дидактичні (з іграшками, настільно-друковані, музично-дидактичні, сенсорні); математично-дидактичні (інтелектуальні), комп'ютерні); в) рухливі (ігри різної рухливості, ігри-естафети, загальнорозвивальні, цілеспрямовані); г) народні (рухливі, хороводні, обрядові та звичаєві ігри).

2. Творчі ігри: а) режисерські; б) сюжетно-рольові (сімейні, побутові, суспільні, загальної тематики); в) конструктивно-будівельні; г) ігри-драматизації та інсценівки.

Для прикладу подано ігровий і дидактичний матеріал, який можна використовувати в роботі над виправленням різних мовленнєвих порушень.

1. Ігри та вправи для розвитку уваги і фонематичного слуху:

«Вгадай по звуку», «Поклади, як було», «Слідкуй за словами», «У кого ці слова», «Моя буква», «Будь уважним» тощо.

«Поклади, як було» – вчитель розкладає на столі 5 іграшок, у яких є певний звук. Діти називають предмети та уважно вивчають, у якому порядку вони лежать. Потім вони відвертаються, і дорослий переставляє іграшки. Кожна дитина отримує завдання покласти предмети в такому порядку, як вони лежали, виразно й чітко вимовляючи при цьому їх назви.

«Моя буква» – діти сідають навколо стола. Вчитель роздає кожній по одній картці з тією чи іншою буквою. Повільно читає текст, а діти уважно слухають. Завдання: кожний повинен запам'ятати та назвати 2-4 слова, які починаються на букву з його картки.

2. Ігри та вправи для закріплення правильної вимови:

«Підбери вірш до малюнку», «Загадки-відгадки», «Кольорові олівці», «Крайні букви», «Підбери предмет», «Склади» тощо.

«Кольорові олівці» – діти отримують по одному олівцю та завданню – написати і назвати п'ять слів, які починаються на такий звук, як і назва кольору олівця. Наприклад, зелений олівець – на звук з (зима, зерно, золото, завдання, загадка); жовтий – на звук ж...

Учасники обмінюються олівцями, і гра продовжується. Перемагає той, хто найшвидше виконає завдання.

«Склади» – для гри потрібно виготовити два кубики. На одному з них (на всіх протилежних сторонах) записують деякі приголосні букви (будь-які, шість), а на другому – голосні: а, о, у, і, е. Завдання: діти по черзі кидають кубики. З букв верхніх сторін вони утворюють склад, а потім придумують слова з цим складом. Наприклад, к + а = ка – калина, каша, Катя, کالا тощо.

3. Дидактичні ігри для роботи над виправленням порушень читання і письма:

«Хто швидше складе речення», «Які букви переставлено», «Склади слова», «Пропущені склади», «Слова в колі» тощо.

«Слова в колі» – на аркуші намальовано коло. По лінії написати будь-які 6-8 букв, з яких можна скласти різні слова. Завдання: з букв на колі скласти якнайбільше слів і записати їх в колі. Виграє той, хто найбільше придумав слів.

Для роботи над закріпленням правильної вимови можна використовувати і літературний матеріал: спеціально підібрані вірші, загадки, приказки, скоромовки на різні звуки.

Наприклад, на звук С:

Вірш

*Соловей, соловей,
Прилети до дверей.
Сядь до мене на поріг,
Я спекла тобі пиріг.*

Загадка

*З головою він накритий,
Несуть йому їсти й пити.
Та він страви не вживає,
Все хтось інший поїдає. (Сміл)*

Приказка

*Сій не пусто, то виросте густо.
Весела, як весняне сонце.
Коси коса, поки роса.
І сіно ціле, і кози ситі.*

Скоромовки

*У Сані нові сани.
Лис у лісі заховався.
Косар скопив увесь овес.
Босий хлопець сіно косить.
Роса росить ноги босі.*

Завдяки ігровій діяльності діти краще і непомітно для себе засвоюють навчальний матеріал і щоразу радіють новій грі, бо вона – це не самоціль, а засіб всебічного впливу на дитину, на всі її сторони психофізичного і мовленнєвого розвитку. Процес гри для дитини – найбільш природний, зрозумілий та близький. Враховуйте, що від завдань ігрового типу дитина менше втомлюється і більше засвоює, бо знову ж таки – це природно!

Використані джерела

1. Рібцун Ю.В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших дошкільників із ЗНМ / Ю.В.Рібцун // Теорія і практика сучасної логопедії: зб. наук. пр. - К., 2004. - Вип.1.

2. Гладченко І.В. Ігрова діяльність / І.В.Гладченко // Теорія і практика олігофренопедагогіки та спеціальної психології: зб.наук. пр. Вип.8. – Тематичний випуск «Концепція дошкільної освіти дітей з розумовою відсталістю» (За ред. Т.В.Сак. – К., 2013).

3. Логвинчук С.Л. Дидактичні ігри, вправи, творчі завдання: розвиток мовленнєвої компетентності дошкільників. - Харків: Видавнича група «Основа», 2012. 191 с.